

каваннем можна цалкам пагадзіцца, калі ўлічыць, наколькі разнакаранавыя акты сустрэкаюцца ў кнігах Метрыкі пад адной вокладкай і адной назвай.

Лінгвістычнае даследаванне помнікаў старабеларускага пісьменства немалым чынам дазваляе вызначыць кантэкст іх стварэння і функцыянавання. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага выкідае цікавасць не толькі ў беларускіх, літоўскіх, расійскіх, але і польскіх гісторыкаў. Вывучэнне розных поглядаў адкрывае перспектыву для больш шырокага і глыбокага разумення пэўных з'яў у гісторыі, а разам з тым і больш аб'ектыўнай ацэнкі ў вывучэнні мовы помнікаў.

Літаратура

1. Иларене, И. Исследования Литовской Метрики в Ольштыне: очерк конфликтов, связанных с земельными владениями в Подлясье и в Городенской земле / И. Иларене // Новости Литовской Метрики = Lietuvos Metrikos naujienos = News of Lithuanian Metrica: научно-информационное приложение журнала «Ежегодник истории Литвы» / ред. группа: Ирена Валиконите, Артурас Дубонис (отв. редактор), Инга Иларене, Зигмунтас Кяупа. — Вильнюс, 2003. — № 7. — С. 25–30.
2. Кяупа, З. Новая публикация описей подымного Великого Княжества Литовского — описи Тракайского воеводства 1690 г. / З. Кяупа // Новости Литовской Метрики = Lietuvos Metrikos naujienos = News of Lithuanian Metrica / ред. группа: Лина Анужите, Артурас Дубонис (отв. редактор), Зигмунтас Кяупа, Ирена Валиконите. — Вильнюс, 2002. — № 5. — С. 14–16.
3. Мейлус, Э. Новое издание Литовской Метрики в Польше / Э. Мейлус // Новости Литовской Метрики = Lietuvos Metrikos naujienos = News of Lithuanian Metrica: научно-информационное приложение журнала «Ежегодник истории Литвы» / ред. группа: Лина Анужите, Артурас Дубонис (отв. редактор), Зигмунтас Кяупа, Ирена Валиконите. — Вильнюс, 2002. — № 6. — С. 16–19.
4. Kolodziejczyk, A. Zarys konfliktów o dobra na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie za Zygmunta I Starego / A. Kolodziejczyk [et al.] // Wybór źródeł z «Metryki Litewskiej» z I połowy XVI wieku. — Olsztyn, 2001.
5. Metryka Litewska. Księga wpisów Nr. 131 / oprac. A. Rachuba. — Warszawa, 2001.
6. Pietkiewicz, K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka / K. Pietkiewicz. — Poznań, 1995.

ПОЛЬСКАМОЎНЫЯ ЗАПАЗЫЧАННІ Ў «СЛОЎНІКУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ» І. І. НАСОВІЧА

1. Слоўнік І. Насовіча ў беларускай лінгвістычнай навуцы займае адметнае месца. У мовазнаўчым аспекце гэта першы слоўнік беларускай літаратурнай мовы, які «ні ў чым не саступаў лепшым слоўнікам таго часу» [4, с. 524]. Ён мае разгорнутую семантызацыю, ілюстратыўны матэрыял, спасылкі, указанні на стылістычную дыферэнцыяцыю рэстраваў адзінак. У этналінгвістычным аспекце гэта слоўнік нацыятворчага тыпу, характэрны адначасова для ранняга слоўнікавага перыяду, паколькі выконваў функцыю *вывучэння* літаратурнай мовы, і перыяду развітой лексікаграфіі [1, с. 258], паколькі выконваў функцыю *атісання і нармалізацыі* слоўнікавага складу мовы, а значыць — надаваў гэтай мове статус нацыянальнай. Усё вышэйадзначанае вымагае адпаведнага аналізу рэстравага складу слоўніка І. Насовіча. У артыкуле рэстравага частка слоўніка будзе разглядацца ў аспекце адлюстравання ў ім польскамоўнага запазычвання.

2. Адносіны самога І. І. Насовіча да надрукаванай версіі яго слоўніка былі неадзначанымі. З аднаго боку, гэта была праца ўсяго яго жыцця: збіранню і ўкладанню слоўніка І. Насовіч прысвяціў каля шаснаццаці гадоў. З другога ж боку, падчас падрыхтоўкі слоўніка да выдання былі ўнесены значныя карэктывы ў яго рэстравую частку (мэтай правак было пазбегнуць т. зв. «польскага ўплыву»), што дало падставы самому І. Насовічу скласці верш, у якім ён з горыччу выказаўся адносна правак:

<...> Кривичскій нось быль нось гіганта
Породы всехъ славянь черта.
А тутъ не видно, съ кемъ сьродни ты!
Твои какъ будто черты слиты
Съ фізіогноміей чужой
Вліянье польское ничтожно
Тебе приписано здесь ложно
Везде характеръ видень твой [3, с. 27].

Тым не менш, той рэстравы склад, які ўбачыў свет у 1870 г. і з дапамогай якога «можна начаць падробныя разследаваніі о составе Белорусскаго наречія» [2, уступнае слова К. Весалюўскага], акраз падкрэсліў адметнасць беларускай гаворкі.

У прадмове да слоўніка, складзенай К. Весалюўскім, асабліва падкрэсліваецца польскамоўны ўплыў на лексічны склад беларускай гаворкі: «Въ составъ словаря г. Носовича вошло более 30 000 словъ; между ними

встречаются слова, заимствованные из иностранных языков, главным же образом из Польского. Слова перешедшие из последнего языка преимущественно употребляются мелко шляхтою, мещанами, ремесленниками, экономами, прикащиками и пр. Количеством этих слов и распространением употребления их в народе определяется наглядным образом степень влияния Польского языка на Белорусское наречие» [2, уступные слова К. Веселяўскага]. Як відаць, культурная, гістарычная і геаграфічная блізкасць беларускага народа і беларускай мовы да заходняга суседа дала падставы для «абвінавачвання» польскай мовы ў яе пранікненні ў беларускую гаворку і для наступнага вышэйзгаданага рэдагавання рээстру слоўніка.

3. Увогуле запазычаная лексіка прадстаўлена ў выданні даволі шырока, а ўказанне на паходжанне слова падзелена дастаткова паслядоўна. Аднак, акрамя лінгвістычнага запазычання, часта паказваецца і сацыяльнае паходжанне слова, г. зн. складальнік тлумачыць крыніцу з'яўлення слова ў побыце і маўленні носьбітаў мовы:

Авантура, зацымствованное праспалоднічалі изъ высшаго класса. 1) Удивительное происшествіе. Во якая авантура! 2) Шалость. Надзелавъ авантуры. 3) Беда. Авантура съ тобою (2, с. 2);

Лінованне. Графленіе, линева́не. Лінованне папери. (Слово употр. грамотными Белоруссами) (2, с. 268);

Присата, (употребляется горожанамъ). Посторонній доход, особенно за частные уроки. Привату маець опрычъ жалованья. На привату ходзіць (2, с. 497);

Прыпоінтністое, (употребляется грамотными, особенно духовными), перен. Заморское вино (от поинтъ — море). Разъ и всякое другое вино, прибиваемое къ чаю. А припоинтністаго, съ припоинтністымъ намъ не даси? (2, с. 508);

Прамое ўказанне на паходжанне запазычаных слоў таксама частотна прадстаўлена ў слоўніку І. І. Насовіча — у выглядзе стылістычнай паметы або тлумачэння ў складзе семантычнай часткі да рэестравага слова:

Адыстяръ, нар. отъ *Латш.* Adistar. Точь-въ-точь. Адыстяръ бацька (2, с. 3);

Бенёхачъ. (Не отъ Еврейскаго ли: бенъ сынъ?) 1) Няньчить, качать ребенка на рукахъ. 2) Збенёхачъ. Играть съ вещью, подобно, какъ съ ребенкомъ или съ куклою. Бенёхачиць іклянку, покулъ збенёхачиць (2, с. 25);

Борохотодунаць. Дремать, качаясь въ разные стороны, подобно Еврею, молящемуся и наклоняющемуся въ разные стороны съ произношением молитвы «борух-ата-адонай» — (Слова тебе Боже. Борохотодунаю, кобылки не маю. Погов. (2, с. 31);

Ваноры, (отъ *Лат.* varior), перен. Капризы, упрямство. Зъ гетого матыца треба выгнаць дурные ваноры (2, с. 43);

Варта, (отъ Нем. *Weg da?* — кто тамъ?) 1) Кличъ ночной стражи: варта! 2) Ночная стража. Поставиць на ночь варту. Пошовъ на варту. 3) вообще: Сторожа чего либо. Варта колодниковъ. Варта полевая, садовая (2, с. 44);

Вёска, (отъ Слав. *весъ*). Деревушка. Едзе черезъ тую вёску (2, с. 49).

4. Паколькі ўплыў польскай мовы і польскай побытавай культуры адбываўся прамі і ўскосна, то ўжыты ў артыкуле тэрмін *польскамоўнае запазычанне* закліканы падкрэсліць разнастайнасць спосабаў польскага ўплыву. У прыватнасці, у слоўніку І. І. Насовіча змяшчаюцца:

прамое ўказанне на запазычанне з польскай мовы:

Габиць (*Польск.* *gabać* — *трогаць*; *Лит.* *gaubiti* — *собирать, gobus* — *атчый*). Братъ, тролать, нарушатиъ. Габачиць то, чего не положишь. Загабаць увесъ хлебъ. Ёнь габанувъ тутъ нешто (2, с. 106);

Гапуноць (отъ *Польск.* *gapiunek*). Разборъ, свойство. Сукно хорошего гапунку (2, с. 110).

Зацненьскій, смягч. от *Польск.* *Зацный*. Хорошенькій, пригоженькій. Зацненьскій хлопчикъ. (2, с. 192).

Продолити. Проволочка, откладывание на будущее. Пустить на продолити то, што треба дзелаць скоро. Ты мене усё прудолитамі коришиць, т. е. коришиць застракали (Заимств. изъ *Польскаго*) (2, с. 522).

указанне на магчымае запазычанне з польскай мовы з прычыны існавання ў польскамоўным побыце:

Балкомъ-песь. Рукательное слово, значения которого впрочемъ просто-людины сами не понимаютъ. Слово это, по всей вероятности, переделано изъ *Польскаго* рукательного выражения *bal cie pies*, «Балкомъ-песь его» значитъ: Лихо его возьми, или собачий сынь ёнь (2, с. 13);

Войскій. 1) Слово, оставшееся еще в употреблении отъ *Польскихъ* чиновъ, Полковникъ. Панъ покойный Войскій Гольнскій, хоць старъ бывъ, а ездилъ верхомъ хорошо. 2) Воинскій, военный. Вы войские люди. Войская иштука (2, с. 63);

Вино. Пики, масть въ карточной изре. Слово взято отъ винограда, изображаемого на *Польскихъ* картахъ. Вино свецить (2, с. 58);

Альваръ. Начальные основания Латинского языка, составленные иезуитами Альваресомъ и бывшия въ употреблении въ *Польскихъ* *ксендзов-скихъ* училищахъ и даже въ православныхъ семинарияхъ. (Слово ныне редко употребляемое.) Отъ Альвара просто до алтара. Посл. По альвару учився *Латины* (2, с. 5).

указанне на ўжыванне слова рознымі пластамі насельніцтва, у тым ліку і шляхтою:

Акитъ. 1) Церемонія, обрядъ. Акитъ жалобный, акитъ веселый. 2) юрид. Всякій вообще письменный документъ. Акитъ вечистый, правный, продажный, еднальный, заставный. (Слово *употребл. шляхтою*) (2, с. 4);

Апелываць, юрид. Пріносіць жалобу вышэйшаму судоваму месці ці лічу на неправаільнае рашэнне цяжэбнага дела вь ніжэйшым; подаваць апеляцыю. И апелывала, а ўсе пройграла. (*Упопр. шляхтцамі*) (2, с. 7);

Вресень. (Время осени). мес. Сеньябрь. *Употребляется шляхтою* (2, с. 70);

Дыета. Діета. Слово *упопр. шляхтою и мещанами*. Седзіць на дыете (2, с. 149).

не ўказваецца паходжанне пры відавочным польскамоўным уплыве:

Вонтылівосць. 1) Солнненне. Пустая твоя вонтылівосць. 2) Пугливосць. Запча у цебе вонтылівосць. 3) Торопливосць, неуместная успешность. Черезь вонтылівосць свою все дзело спорціць (2, с. 66) — *параўн. wątpliwość* 'сумненне, няўпэўнасць' (польск.);

Дэтонаваць. 1) Сбіваць сь толку, сь тону, перабіваць. Не дэтонуй его, нехай пеець. 2) Приводить вь замешательство. Дэтонуюць, дэтонаваць на первомь слове хлопца (2, с. 150) — *параўн. detonować* 'канфузіць, б'янтэжыць' (польск.);

Митренга. 1) Препятствие. Давно вь дворе бывъ-бы, кабъ не гета митренга. 2) Безпокойство. Митренги наробивь своимь крикомь (2, с. 285) — *параўн. mîtrega* 'цясаміціна, цяганіна, валакціта' (польск.);

Кревший. Близкій по прямой линии родственникъ. Якъ своему кривному не помочь! (2, с. 252) — *параўн. krewny* 'сваяк' (польск.).

Такім чынам, польскамоўнае запазычванне лексікі, змешчанай у рээстравым складзе «Слоўніка Беларускай мовы» І. І. Насовіча, мае як прамы, так і ўскосны (праз указанне на сацыяльныя групы насельніцтва, з побыту якіх пранікла слова) характар, што сведчыць не толькі пра ўласналінгвістычны, але і культурна-побытавы кантэкст вышэйназванага запазычвання.

Літаратура

1. Гак, В. Г. Лексікографія / В. Г. Гак // Лінгвіст. энцыкл. словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М., 1990. — С. 258–259.
2. Насовіч, І. І. Слоўнік беларускай мовы / І. І. Насовіч. — Мінск, 1983.
3. Прыгодзіч, М. Р. 3 жыццясісу і гісторыі стварэння «Словаря беларускага на-речья» І. І. Насовіча / М. Р. Прыгодзіч // Спадчына Івана Насовіча і беларускае мовазнаўства: матэрыялы навук. чытанняў, прысв. 220-годдзю з дня нараджэння Івана Іванавіча Насовіча (18 лютага 2008 года, г. Мінск). — Мінск, 2008. — С. 16–28.
4. Шчэрбін, В. К. «Слоўнік беларускай мовы» І. І. Насовіча / В. К. Шчэрбін // Бела-руская мова: энцыкл. / пад рэд. А. Я. Міхневіча. — Мінск, 1994. — С. 524–525.